

Bertil Ohlin

Bertil Ohlin var en av vår tids största nationalekonomer. Hans insatser som vetenskapsman har emellertid i Sverige tenderat att överskuggas av hans verksamhet som politiker och partiledare. Det kan därför vara på sin plats att här mycket kortfattat beskriva hans vetenskapliga insatser.

Som den främsta insatsen måste sättas den revolutionerande förändring av utrikeshandelsteorin som följde publiceringen av boken *Interregional and International Trade* 1933. Efter andra världskriget har Ohlins (och Eli Heckschers) utrikeshandelsteori varit nästan lika dominerande som tidigare David Ricardos. Ricardo byggde sin teori på antagandet att skillnaden mellan länder i effektivitet (produktionsteknologi) gav upphov till olika komparativa kostnader och därmed till ett inkomsthöjande handelsutbyte. Ohlin däremot framförde hypotesen, liksom redan tidigare Heckscher, att skillnaderna i komparativa kostnader mellan länder bl a var ett resultat av att de hade olika stor tillgång på produktionsfaktorer. I ett land som var begåvat med relativt mycket arbetskraft skulle arbetskrävande varor tendera att vara billiga. När landet börjar utrikeshandla kommer det att exportera sina billiga varor, dvs varor som använder mycket av de rikligt

förekommande produktionsfaktorerna, och importera dyra varor, dvs varor som innehåller mycket av de produktionsfaktorer som landet har ont om. Man kan alltså, menade Ohlin, se handeln som ett sätt för olika länder och regioner att via varuutbyte utjämna skillnader i faktortillgångar. Denna hypotes, som går under namnet Heckscher-Ohlin teoremet, har blivit föremål för en omfattande prövning. Det förefaller som om åtminstone en del av den internationella handeln kan förklaras på detta sätt. Sverige t ex har befunnits exportera varor som "innehåller" mycket råvaror samt tekniskt kunnande och yrkesskicklighet, produktionsfaktorer som vi har gott om.

En stor styrka och fördel med Ohlins ansats var att den, till skillnad från tidigare utrikeshandelsteorier, utgick från allmän jämviktsteori, närmast Gustav Cassels version. Därigenom förmådde Ohlin visa olika samband mellan utbudet av produktionsfaktorer, efterfrågeförhållandena och priserna på varor och faktorer. Den sk Heckscher-Ohlin modellen har senare utvecklats i olika riktningar och helt klätts i matematisk dräkt. Med dess hjälp kan man nu analysera inte bara utrikeshandelsproblem, t ex tullars effekter på resursallokering och inkomstfördelning, utan även problem av helt annan karaktär, t ex skatteproblem och migration i u-länder.

Omstöpnigen av teorin i matematiska termer har gjort den kraftfull och precis. Priset har varit en fattigdom på realistiska detaljer som åtminstone Ohlin själv upplevde som mycket besvärande; under senare år var han den förste att i olika sammanhang betona modellens begränsningar. I Ohlins bok berikas den verbala analysen av en uppsjö av institutionella fakta, empiriska observationer, etc. Dessutom diskuteras många fler problem än de som ryms i den modell som bär hans namn. Åtskilliga av det senaste årtiondets rön inom utrikeshandelsteorin och besläktade områden återfinns redan hos Ohlin av 1933.

När det gäller Bertil Ohlins bidrag till utrikeshandelsteorin måste också hans klagande debatt i *Economic Journal* 1929 med Keynes om det sk transferproblemet nämnas. Keynes gjorde sig efter första världskriget till tolk för uppfattningen att Tyskland skulle få lida dubbelt av krigsskadeståndet. För att kunna betala måste landets bytesförhållande (terms-of-trade) försämrats, hävdade Keynes. Endast härigenom skulle Tyskland kunna få det nödvändiga exportöverskottet. Bertil Ohlin vände sig mot Keynes' uppfattning. Han påpekade att krigsskadeståndet innebar en överflyttning, transfer, av köpkraft till segrarmakterna. Deras efterfrågan på tyska varor skulle därför öka, medan Tysklands importefterfrågan skulle minska. Skadeståndet kunde alltså i sig, i stället för en försämring av bytesförhållandet, bidra till att skaffa Tyskland ett exportöverskott. Bara i efterhand verkar Ohlins analytiska grepp på transferproblemet, som man brottats med i minst ett sekel, enkelt och självklart. Transferproblemet är för övrigt i högsta grad aktuellt, genom överflyttningen av köpkraft från i- till u-länder i form av u-hjälp och höjda oljenotor.

Bertil Ohlins banbrytande vetenskapliga insatser inom teorin för internationell handel och kapitalrörelser är allmänt kända av alla som verkar inom den ekonomiska vetenskapen, inte minst utanför Sveriges gränser. Det var också för dessa insatser som Ohlin tilldelades 1977 års Nobelpris. Emeller-

tid har Bertil Ohlin också gjort stora insatser inom den sk makroteorin. Han och de övriga medlemmarna av den sk Stockholmsskolan bidrog med sina skrifter till den nyorientering av den nationalekonomiska vetenskapen, som ägde rum på 1930-talet och som brukar kallas den keynesianska revolutionen. De teorier, som då utvecklades och ansågs så revolutionerande, är i dag i många avseenden sedan länge etablerade sanningar som bibringas studenter redan på grundnivå. Som framgår av namnet förknippas denna viktiga teoriutveckling med en person, nämligen den engelske ekonomen Keynes. Att Ohlin, Myrdal och övriga medlemmar av Stockholmsskolan utvecklade likartade teorier ungefär samtidigt och tämligen oberoende av Keynes har enligt många rönt alltför liten internationell uppmärksamhet.

Ända från Adam Smith hade nationalekonomerna sysslat med att utveckla och förfina analysen av marknadssystemets jämviktsskapande mekanismer. Entusiasmen över upptäckten av den "osynliga handelns" till synes obegränsade möjligheter återspeglas på det politiska planet i manchesterliberalismen och dess starka motvilja mot i stort sett alla former av statliga ingripanden.

Erfarenheterna under 1920- och 1930-talen visade emellertid alltför tydligt att marknadssystemets jämviktsmekanismer visserligen kanske fungerade på längre sikt, men att otaliga störningar och därpå följande ojämviktsprocesser tenderade att ta överhanden på kortare sikt. Ohlin insåg tidigt att det här var fråga om ojämviktsmekanismer, som sattes igång genom inkonsistenta planer och förväntningar om framtiden och sedan lätt skapade allmän osäkerhet och handlingsförlamning i det ekonomiska systemet. Resurser, både mänskliga och maskinella, som normalt sett borde utnyttjas kom att hamna utanför produktionen. Som Ohlin uttryckte det blev den totala efterfrågan i ekonomin för liten i förhållande till den totala produktionskapaciteten. Utifrån denna analys drogs för framtiden oerhört viktiga ekonomisk-politiska slutsatser. Genom att öka den offentliga efterfrågan, eller stimulera den privata, kunde staten ge positiva impulser åt samhällsekonomin. Det intressanta är att dessa stimulansåtgärder kom att få mångdubbelt större effekter på totala efterfrågan, eftersom tidigare friställd arbetskraft som anställdes för de offentliga arbetena, i sin tur bidrog till ökad efterfrågan, vilken i sin tur gav ökad sysselsättning osv. Det berömda multiplikatorförloppet – välkänt för alla ekonomistuderande – fanns beskrivet hos Ohlin innan det blev allmängods för nationalekonomerna genom Keynes.

Den viktigaste slutsatsen för den ekonomiska politiken var att staten kunde dämpa konjunkturvariationerna och hålla uppe sysselsättningen genom att öka den offentliga eller privata efterfrågan under dåliga tider för att därigenom kompensera den privata sektorns efterfrågebortfall. En ökning av de offentliga utgifterna fick emellertid inte följas av en motsvarande skatthöjning. Det skulle förta effekten på totala efterfrågan och sysselsättningen. För att få vederbörlig effekt borde utgiftsökningen lånefinansieras, främst genom lån i riksbanken. Dessa rekommendationer stod i strid mot en princip som vid denna tid uppfattades som närmast självklar och orubblig för en ekonomi med sunda finanser, nämligen att statens

inkomster och utgifter borde balanseras år från år. Ohlin var jämte Myrdal en av dem som tidigast och mest effektivt angrep denna princip.

Bertil Ohlin var alltså en stor vetenskapsman med gediget internationellt anseende. Det är självklart att det måste ha betytt mycket för den svenska samhällsdebatten att en ekonom av sådan kapacitet också blev en ledande politiker. Att mera exakt avgöra betydelsen av Ohlins bakgrund som framstående nationalekonom för samhällsdebatten är givetvis svårt. Det blir en uppgift för framtidens historiker. Men man kan ändå peka på vissa inslag i den svenska samhällsdebatten där Ohlins inflytande varit betydande just genom de insikter han besatt som nationalekonom.

Genom att kombinera djupa kunskaper om marknadsekonomins grundläggande funktionssätt med de nyvunna erfarenheterna om statens roll när det gällde att få marknadsmekanismerna att fungera effektivt, kan Ohlin sägas ha lagt en viktig grund för den blandekonomiska samhällsuppfattning som väl är dominerande i Sverige i dag. Ohlin kunde tidigare än de flesta klargöra att alternativet till manchesterliberalernas fria marknadsekonomi inte nödvändigtvis var en centralt planerad ekonomi, exempelvis av sovjetisk typ. Istället för att bryta sönder marknadsmekanismerna borde staten genom sin lagstiftning se till att förbättra förutsättningarna för en fungerande marknadsekonomi. De statliga insatserna borde koncentreras till vissa områden, där marknaderna speciellt behövde kompletteras, tex socialpolitiken och stabiliseringspolitiken. Ohlin myntade begreppet ramhushållning för att karaktärisera det ekonomiska system som i princip bygger på de enskilda individernas frihet att ta egna initiativ, men där staten genom sin verksamhet ser till att denna frihet inte enbart blir som Ohlin uttryckte det, en "direktörernas frihet".

Sina största insatser som vetenskapsman gjorde Bertil Ohlin i huvudsak under 1920- och 1930-talen. Politiken kom sedan av naturliga skäl att dominera hans verksamhet, även om han aldrig släppte kontakten med vetenskapen. Under sina sista år, efter avgången som partiledare, kom Bertil Ohlin tillbaka till nationalekonomin. Den yngre generationen nationalekonomer fick den stora förmånen att uppleva hur han med största vitalitet och ett aldrig svikande minne åter flitigt deltog i och stimulerade den nationalekonomiska debatten. Vad som också imponerade var den sökande och anspråkslösa attityden hos en person som redan var ett klassiskt namn i doktrinhistorien. För Ekonomisk Debatt visade han redan från starten ett stort intresse och var som medlem av tidningens redaktionsråd alltid full av värdefulla synpunkter och uppslag.

Harry Flam och Staffan Viotti